

KUNCZ ELEK

EMLÉKEZETE.

AZ ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET KOLOZSVÁRI
KÖRÉBEN 1916. MÁRCIUS HÓ 25-ÉN, A TANKERÜLET ELHUNYT
FŐIGAZGATÓJA EMLÉKÉNEK SZENTELT DÍSZGYŰLÉSEN TARTOTT
ELŐADÁSOK.

977

KOLOZSVÁR,
AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1916.

KUNCZ ELEK

EMLÉKEZETE.

AZ ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET KOLOZSVÁRI
KÖRÉBEN 1916. MÁRCIUS HÓ 25-ÉN, A TANKERÜLET ELHUNYT
FŐIGAZGATÓJA EMLÉKÉNEK SZENTELT DÍSZGYŰLÉSEN TARTOTT
ELŐADÁSOK.

KOLOZSVÁR,
AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.
1916.

KUNCZ ELEK a kolozsvári tankerületnek évtizedeken át volt főigazgatója. Nevéhez jelentős alkotások fűződnek. A Kolozsvári Tanárkör az ő kezdeményezésére alakult meg; a kolozsvári tankerületet tulajdonképpen ő szervezte, amennyiben a felekezeti és nemzetiségi iskoláknak az államhoz való viszonyát ő rendezte; az ő idejében a tankerületben mindenfelé fényes iskolák épültek, amelyek felállításában nagy része van. Nevelési és tanítási elveit iskolalátogatások alkalmával annyi éven át hangoztatva, ma már a tankerületben a tanítás mindenfelé ezeknek a szellemében történik. Kiváló tanárnevelő volt; a tanárnevelésre mindig nagy gondot fordított; hosszú évek tapasztalataiból leszűrt elveit sokan magukévá tették.

Mindezen érdemek, az elhunyt iránt érzett kiváló tisztelet indította a Kolozsvári Tanárkört arra, hogy emlékének gyűlést szenteljen. Az itt tartott előadások oly híven rajzolják meg Kuncz egyéniségét, oly tárgyiasan és annyi utánjárással örökítik meg alkotásait, érdemeit, hogy a tagok kívánságára ez előadások most külön füzetben is megjelennek. Így akarja a Tanárkör ezeket az előadásokat mindazok számára hozzáférhetővé tenni, akik kulturális ügyek iránt érdeklődnek.

A Kuncz iránt érzett nagyrabecsülés fényesen nyilatkozott meg az emlékünnepen, amelyre helyből, vidékről sokan jelentek meg, mások pedig táviratban, levélben fejezték ki együttérzésüket. Így táviratot küldött a *losonci* állami főgimnázium tanárkara, amely intézetnek Kuncz egykor igazgatója volt; s levelet írt a *székelyudvarhelyi* ref. kollégium. A *dési*, *szamosújvári*, *tordai* állami-, a *csíkszeredai* róm. kath.-, a *nagyenyedi* és *zilahi* ref.-, a *balázsfalvi* gör. kath. főgimnáziumok képviselőket küldöttek.

Az ünnepen megjelentek: dr. Kuncz Ödön egyet. tanár és neje, dr. Szabó Dénes egyet. tanár és neje, dr. Kuncz Andor orvos családtagok; gr. Bethlen Ödön főispán-kormánybiztos, Fekete Gábor v. b. t. t., ítélőtáblai elnök; dr. Csengeri János, dr. Lechner Károly, dr. Karl Lajos, dr. Márki Sándor, dr. Moldován Gergely, dr. Schneller István egyet. tanárok; Dömötör János (Szamosújvár), dr. Gál Kelemen unit. fg., dr. Kőrösy György (Dés), Kovács Dezső ref. fg., Mársits Rozina áll. leánygimn. és fleányisk., dr. Sz. Nagy Gyula mariánumi keresk., Petres Kálmán mariánumi leánygimn., Rietly Károly róm. kath. fg., dr. Széplaki János keresk. akad. igazgatók; Hamza Géza, Gál Jenő táblabírák; Jeszenszky Ferencné, Jeszenszky Olga, M. Szabó Margit; továbbá Biela Mária, Binder Laura, br Hacke Károlyné, Lábán Mária, Markovszky Jozsefn, Éber Emánuela, Katz Róza, Kovács Klára, Lindner Augusztá, Tóth Józsefné, Zayzon Adél, Péteri Lipótka, dr. Cs. Papp József áll. fleányisk.- és leánygimn. tanárok; Báthori Gyula (Nagyenyed), dr. Both István (Zilah), Husz Ödön (Dés), dr. Kemény Gábor (Torda), Kádár Ferenc (Csikszereda), Karsai Gyula (Szamosújvár), dr. Ráti János (Balázsfalva), Teleki Endre (Dés), Walton Róbert (Szamosújvár) főgimn. tanárok; dr. Vincze Frigyes keresk. akad., dr. Biró Vencel, dr. Hám Antal, Hársing István, Húber Imre, Liszy Mátyás, Ocskó Lajos, dr. Patay József, dr. Sebes Ferenc, Visegrádi Lajos róm. kath. főgim. kegyesrendi-, Deák István, Kovács Ferenc, dr. Sárkány Lajos, dr. Tavasz Sándor ref. főgimn., Hidegh Mihály, Kovács Kálmán, dr. Kiss Ernő, Kelemen Lajos, dr. Varga Béla, Vári Albert unit. főgimn., György Dénes, Márton István mariánumi-, dr. Császár Károly, Hantos Gyula, Sólyom János polgári iskolai tanárok; Gyulay Árpád egyet. tanársegéd, S. Kús Ödön elemi isk. fg., Jelen József, Fördös László tanár, Szegzárdy József, Tóth József; továbbá a kegyesrend tanárjelölt növendékei: Agárdy Gyula, Baratska Gyula, Chura József, Erczbrucker Aladár, Énekes István, Fekete Gyula, Galambos Károly, Hammel Vilmos, Horváth Béla, Hupka István, Jagsich János, Kerkai József, Kinczler Gyula, Kovaly Béla, Mihálszik Géza, Mille János, Német Antal, Neuberger József, Piros Kálmán, Ravadics Ferenc, Sándly Vilmos, Schmidt Mihály, Szűcs János, Szűcs Lajos, Vajda János, Welsch János.

A díszgyűlés sorrendje a következő volt:

1. Dr. MÁRKI SÁNDOR: *Elnöki megnyitó.*
2. Dr. KŐRÖSY GYÖRGY dési áll. fg. igazgató: *Emlékezés Kuncz Elekre.*
3. Dr. GÁL KELEMEN unit. fg. igazgató: *A jó tanár.*

ELNÖKI MEGNYITÓ.

Dr. MÁRKI SÁNDOR-tól.

Tanárkörünk a múlt ősszel akarta megünnepelni *Kuncz Elek* főigazgatóságának huszonötödik évfordulóját. Ő azonban nem akarta; mert a háború idején ünneplésnek nincs helye. A végzet pedig, hamarább, mint gondoltuk, „halál-takarót veletl az oltár fölébe, amelyen a hála tüzét meggyújtandók valánk“. Kuncz 1915. december 9-én megszűnt élni.

Hat nappal azelőtt szorítottam meg utoljára kezét, amelynek erejét is, melegségét is harminchárom esztendő tapasztalatából ősmertem. A munka terén találkoztunk először, mikor 1882. augusztus 31-én az aradi gimnázium és reáliskola igazgatását átvette; s egy érettségi vizsgálat láradalmái után búcsúztunk el egymástól mindörökre. Egy hét múlva ravatalánál tudtam meg, hogy aznap, betegsége miatt, levélben kért, elnököljek helyette az érettségi vizsgálaton; de a levelet nem küldte el, nem is szólt róla s halálos-betegen is teljesítette kötelességét. Ciceroval együtt, kinck műveit az érettségi vizsgálatokon szívesen fordíttatta, azt tartotta, hogy a fiatal embert első sorban a kötelességek teljesítésére kell megtanítani; mert nincs az életnek egyetlenegy viszonya sem, mely kötelességek nélkül állhatna fenn; és ennek teljesítésében áll az élet összes tisztessége, elmulasztásában összes gyalázata. Ciceroval együtt az Isten, haza és a szülék iránt való kötelességet helyezte első sorba; de a társadalmi kötelességet is fontosabbnak tartotta annál a kötelességnél, mely az ismeret és tudomány iránt való vágyakozásból származik.

Már tehát több mint harminc esztendővel ezelőtt egyesületünk közgyűlésén abban kereste középpiskoláink főhibáját, hogy inkább csak tanítanak, mint nevelnek, holott mindketőt kellene tenniük; sőt a családból is lehetőleg az iskolába kellene áthelyezni a középpiskolai tanulók vallásosan erkölcsi

irányzását és fegyelmezését. A fő és magasabb szakiskolákra való előkészítést nemcsak kizárólagos, de még csak főcélnak sem tartotta középiskoláinknál, a melyeknek fő célját abban látta, hogy a növendékek ítélőtehetségét fejlesszék, akaratát az idegen akarat alól felszabadítsák, s olyan önálló cselekvéshez szoktassák, mely a szerzett ismereteken alapul s értelmi és valláserkölcsi tekintetben egyaránt helyes. A magasabb iskolai fokra való előkészítés ezzel minden tekintetben megegyezik, de mégis csak mellékcél.

Mint igazgató és főigazgató teljes negyvenéven át ezért küzdött s terveit a vezetése alá jutott iskolákban mindjárt működése *első* napján megvalósítani akarta. A ius resistendivel első sorban a középiskolai reformpárt vezetői, az aradi gimnázium és reáliskola tanárai éltek. Pár év múlva, a mint egymásnak értékes gondolatait megösmerték, az ellentétek enyhültek, a program és a paragrafusok merevségét a kölcsönös megértés mérsékelte; s az igazgató volt legbüszkébb arra, hogy a két intézet tanárai majdnem mindnyájan igazgatók, főigazgatók, vagy egyetemi s más főiskolai tanárok lettek, a kik Áradon kialakult tanügyi nézeteiket az ország különböző részeiben a közoktatás javára értékesítették.

Azonban a legnagyobb föladat ő reá magára várt, mikor 1892-ben a kolozsvári tankerület főigazgatója lett. Erdély hét fő bűnével, a három nemzet, négy vallás hétféle tanítási irányával, mint valami hétfejű sárkánnyal *egyszerre* akart végezni s Erdélyt az egységes állami tantervvel is szorosabban akarta az anyaországhoz csatolni. Magyar, székelyt, szászt, román, — római, örmény és görögkatholikust, görög keletit, ágostai hitvallású evangélikust, reformátust és unitáriust középiskolai ügyekben egységesen vezetni, nagymúltú iskolák féltett önkormányzatát az állam felügyeleti jogával és saját tanterveit az állami tantervvel egyeztetni, egymástól légmentesen elzárt középiskolákban tanári közszellemet teremteni, a tanulóktól a munkát föltétlen szigorúsággal megkövetelni, szűk és kényelmetlen iskolák helyére mindennel fölszerelt palotákat emelni csak azután lehetett, mikor az összes tényezők belátták, hogy nem hivatalos hatalma éreztetéséről, hanem valóban nagy nemzeti és közművelődési érdekről van szó. Ridegnek találták a tervezésben, lelkesnek az alkotásban. Biztos föllépésével férfiakat gyűjtött maga köré, akik őszintén becsülték attól a pillanattól fogva, melyben megértették. A deákok az első érettségi után beverték ablakaikat; a másodiknál már észrevették, hogy szigorúságával csak javukat akarja; a harmadiknál pedig s a többinél

tudták, hogy legigazságosabb bírójuk előtt állanak. Föltétlen igazságszeretetével s példaadó munkásságával nyerte meg magukat a tanárokat is, kik az eleintén kellemetlennek tartott főnököt utóbb atyjokként tisztelték, vagy bajtársukként szerették.

Ritkán láttuk, de mindnyájan szerettük és becsültük őt ebben a tanári körben, a melynek megalakulása (1897. febr. 6.) voltaképen az ő érdeme. Ezen a semleges téren találkoztak tankerületének olyan tanárai, akik azelőtt nemcsak nem ismerték, de ismerni sem akarták egymást, — mostantól fogva pedig, eszméket adva és eszméket befogadva, a hazafias köteleességek teljesítésében a legnemesebb versenyre kelve, őszinte barátsággal, tisztelettel és szeretettel támogatták egymást a közös feladatnak, a magyar tanítás ügyének munkájában. S ez nem volt a lelkesedésnek múló fellobbbanása. Az ő szellemében és az ő óhajta szerint már huszadik esztendeje dolgozunk, midőn decemberben fölhalt a sírjára a tavasz első virágaiból font koszorúnkat a mai napon letesszük. S Arany Jánossal mi is felkiáltunk:

„ — — — mily nagy érdem az,
Minő erény, mely e hálátalan
Pályán a késő hála újra sarjadt,
Nem hervatag babérait szedi!”

Üdvözölve Kuncz Elek családjának megjelent tagjait, kedves vendégeinket, a különböző középiskolák képviselőit s a Tanári Kör tagjait, — a Kuncz Elek emlékezetének szentelt ülést ezennel megnyitóm.

EMLÉKEZÉS KUNCZ ELEKRE.

Dr. KÖRÖSY GYÖRGY-TŐL.

Egy érdemekben gazdag, munkássága credményeiben nem feltűnő, de mélyen szántó s amellet csodálatosan egyenes pályán mozgó férfiú emlékének megünneplésére gyűltünk itt ma össze, mi, akik Vele együtt működve közvetlen közlelről láthattuk áldásos tevékenységét — és tisztelői és barátai, akik ebből kevesebbet látva inkább az embert szerették s becsülték benne . . .

A halál szükségszerűségében megnyugodva, amely egy teljcsen és jól befejezett élet végén szólitotta el Öt körünk-ből, fájdalom nélkül vessünk egy pillantást visszafelé azokra az időkre és cselekvésekre, amelyek az ő egyéniségének hordozói voltak s amelyekbe hosszú időre olvadt bele az, ami ez egyéniségben maradandó s ennek folytán jövőndő idők megalapozására való volt — s szenteljünk ezzel pár percel emlékezetének, aki életében az ünnepletetés elöl kitért, ezzel is megpecsételve azt a szigorúan erkölcsös felfogást, amely minden tettéből élénk sugárzott s mintegy azt látszott hirdetni, hogy egyénileg alig vagyunk többre képesek, mint a kötelességek lehetőleg jól elvégzésére, ami külön jutalomra sehogysem tarthat számot . . .

A véletlen, ez az ember és emberiség sorsának döntő pillanataiban még mindig oly nagyszerepet vivő tényező, úgy intézte, hogy éppen *én* ne legyek, ne lehessen jelen e kiváló férfiú végtisztességénél, akihez pedig talán mindnyájunk között éppen engem fűztek a tisztelet, nagyrabecsülés és hála kötelékei a legszorosabban, annál a közös munkában bensőségessé vált viszonynál fogva, amelyet e közös munka örömei, de talán inkább szenvedései tettek reám nézve oly igen becsesekké, míg Benne letűnt idők emlékét elevenítették fel csodás hasonlóságukkal . . s így abban az illuzioban maradtam, amely a fájdalom nélküli elválással jár együtt, s fáj-

dalomtól meg nem zavart nyugodt öntudattal pillanthatok most e hosszú és áldásos életre s rajzolhatom meg azt úgy, a milyennek *én* láttam, a milyennek felfogtam és megértettem . . .

Mielőtt azonban e jobbára subjektív ráeszmélésekre térnék, legyen szabad köszönetet mondanom a Kőr m. t. Elnökének azért a reám nézve igazán megtisztelő bizalomért, amelylyel kitüntetett e nehéz feladatra engem választván ki, — a körnek henye és érdemetlen tagját, annyi sok érdeme-sebbnek mellőzésével s reám bizta, hogy megrajzoljam annak az embernek a képét, a kihez nem kevesebb fűződik, mint a kolozsvári tankerület megszervezésének s teljes kiépítésének története . . . s a kinek ravatala mellett egy érzésben bizonyára mind egyek voltunk: abban az érzésben, hogy mindnyájunkat s e percben az átalakulás forrongásában élő közoktatást nagy veszteség érte . . . s egyben elnézést is kell kérnem a Kőr m. t. tagjaitól s az ünnepeltnek itt megjelent tisztelőitől s barátaitól, ha e vázlat folyamán több subjektivitást észlelne, mint a mennyit megengedhetőnek tart, — de úgy érzem, e helyen s ez alkalommal nem rideg historia megszólaltatása várható, mint inkább a subjektív visszaemlékezések érzéstől átmelegített képei, amely képekben még egyszer újra megelevenedni látjuk azt, akinek elvesztét már megkönnyeztük, — hogy aztán átadjuk a historiának, amely minden érzéstől menten boncol, . . . s nem várhatja a hideg objektivitást éppen *tőlem*, aki eszköze és segítőtársa voltam egyik alkotásában s akinek e munkájában sajátságosan ismétlődött meg az ő életének egy fájdalmas epizódja, s amely epizód hasonlóságaiból kellett kibontakoznia, úgy érzem, annak a melegebb érdeklődésnek, melylyel minden körülmények között megőrzött objektivitását velem szemben átlépni látszott: ha igaznak lehet venni egy *érzést*, amely bennem *ezzel* a tartalommal alakult ki, — és egy *látzatot*, amely tankerületünk tanárvilágában fejlődött s ez érzésemet látszik igazolni.

Ezek azok a mozzanatok, amelyek kizárják azt, hogy én historikusa legyek Kuncz Elek főigazgatónak s arra készítetnek, hogy hálámnak s iránta érzett szeretetemnek itt adjak kifejezést, — itt, és most, amikor ez elől ki nem térhet, amint tette azt minden hasonló kísérletnél élete folyamán: s amit nem mulasztathatok el én, akit azzal, hogy munkatársává telt, magához emelt, s akit súlyos megpróbáltatása idején meggyőződése törhetetlen erejével támogatott. A baráti bizalomnak és határt nem ismerő önfeláldozásnak páratlan példáit

hozhatnám fel, amikor a legsúlyosabb rágalmak és hamis vádak idején magyarázat kérése nélkül, saját prestízsének kockáztatásával fedezte tetteimet s nem nézte soha, hogy *a forrás, amelyből e vádak erednek, igen előkelő s ennél fogva a megbízhatóság látszatával is bír*, — elmondhatnám, hogy soha e, valósággal életmentő beavatkozásokat szóvá nem tette s ha hosszú idő múlva, a többi közönyös beszéd tárgy közé, mégis beleszólt ez idők történetéből egy-egy epizódot, azt mindig humoros, evődő stílusban és úgy tette, mintha egy idegen 3-ik személyről lenne szó, — hogy, bár azokkal az ellenséges körökkel, amelyek hatalmukat egyéni ellenszenvök s bosszujuk kitöltésére fordították, szeretne volna a békés kiegyenlítés és megértés folyamatait megindítani, soha meggyőződéseim feláldozását, IV. Burbon Henrik francia király módjára való szegreaskasztását, vagy olyanszerű kompromissumot nem erőszakolt, s amikor egy ily természetű ajánlata elől kitértem, haraggal vagy nehezteléssel tőlem el nem fordult, — sőt a hogy a felkavart szennyhullákok letisztultak, — a helyzet békésebb szint öltött s a félreértések illetékes helyen a megértésbe, avagy a közönybe olvadtak: teljes és félre nem érthető tényeként elfoglalt és minden körülmények közt megtartott álláspontom igaz voltának bizonyítására először halkabban, csak bizalmasabb körökben, majd, amikor lassanként kiérlelődött benne a pihenésbe vonulás gondolata, hangosabban s mind nagyobb körben beszélt arról, hogy kit szemelt ki utódjául s hozta ezt a legfelsőbb köröknek is tudomására, — mindenestre első sorban cáfolatául azoknak az időknek, amelyekben még hivatali állásom is komoly veszélyben forgott! Ime, az objektivitás példátlanul álló szédítő magaslata, — a jöttek titokban tartásának s a baráti önfeláldozásnak soha nem látott példái — amelyekkel szemben hogy félre ne értessem s az ő igazi nagyságát még nyilvánvalóbbá tegyem, már itt le kell szegezni azt a közvéleményben kifejeződött észleletet: hogy Kuncz érzelmei maga felett úrrá lenni soha sem engedett, — még szeretetből fakadt cselekedeteit is az igazság és méltányosság látszatába burkolván, mint láttam azt fentebb érintett, reám vonatkozó ténykedéseiben is, s amint ki kellett éreznem ezekből azt is, hogy ha csak egy vonalnyira letértem volna az igazság útjáról, elvesztettem volna addig élvezett jóindulatát, — hogy tehát a nála karaktervonássá fejlődött objektivitás a tőle távolabb levők szemében mint hidegség, nem egyszer mint ridegség jelent meg. Talán helyes alaphoz indulok ki, ha ezek után megállapítom azt a mindnyájunkban kialakult fel-

fogást, amely Kuncz Elek egyéniségének fővonását *objektivitás*oan látja, tehát az igazságban és igazságosságra való törekvésben, amelylyel szemben minden másnak háttérbe kellett nála vonulnia s amiből az ő rokonszenvei s baráti érzületei mindenkor fakadtak. Ez az egyetlen szín, amelyet jellemvonásokban gazdag egyénisége megrajzolásánál használni lehet, s erre gondolva, igazán aggodalom fog el, vajjon lehető lesz-e nekem e helyzetben kellő képet rajzolnom Róla, aki zajtalan munkásságával maradandót alkotott s ez alkotásaiban a legnehezebb célokat: az igazság és igazságosság eszínéit s ezek realizálását tűzte ki maga elé, általuk a tárgyilagosság mérhetetlen magasságaiba emelkedve, — mert olyanul tűnik fel előttem e feladat, mint annak a festő művésznek a helyzete, akit azzal biznának meg, hogy egyetlen színnel adjon vissza egy színpompájában kimeríthetetlen gazdagságú nyári naplementét!

Vannak élethivatások, amelyek népeknek avagy kisebb-nagyobb társadalmi köröknek kulturális haladásában mélyreható tényezőkként szerepelnek, sorsukra döntő befolyással vannak, s még sem tűnnek fel ilyenekül. Legtöbbször észrevétlenek maradnak vagy balul értelmezletnek: de a legritkább esetekben méltányoltatnak. Tipusa ez élethivatásoknak a *tanítói pálya* s még inkább ezen a pályán a magasabb adminisztráció, főleg oly korban, amely az elrendeződés és szervezés kora, — amikor tehát új utak és ösvények kijelöléséről s ezzel nagy tömeg mindenféle érdek esetleges megsértéséről van szó.

Egy ilyen korban kezdődik Kuncz Elek pályája 1868-ban, s egy ilyen úttalan rengetegen kell neki útát törnie azokkal együtt, akiket a sors azzal bizott meg, hogy a magyar nemzet 1000 éves elmaradottságából a nemzeti Géniusnak megfelelőt alkossanak, — a múltból fennmaradt s itt-ott útban álló, a haladást megakasztó hullákat eltakarítsanak, egy új kultúra alapjait lerakják . . .

1868-al kezdődik a korszak, amelybe Kuncz Elek 48 éves közpályája jelentékenyen hatótényezőként beleolvadt, — mert hiszen egyike ő e korszak szervezőinek, — e 48 évből 7 évet mint tanár töltvén Nagyszébenben (1868—75), tizenöt évet mint igazgató Losonczon és Aradon (1875—1890), 26-ot mint főigazgató Nagyváradon és Kolozsvárt (1890—1916), tehát összesen 41 évet töltvén szervezéssel, ami ily

hosszú idő alatt munkásságának és egyéniségének alapjellemévé is válik.

Kuncz valóságos szervező zseni. Nem *lett* azzá, hanem született annak: innen a geometriai szabatosság és egyenesség pályájában, amely soha, percre és semmiben sem ismerte az ingadozást, bonyodalmak okozta bizonytalanságot. Jellemének alapeleme mindaz, ami nélkül *szervezni*, — jól és maradandóan alkotni nem lehet, s amely jellemvonások oly ritka jelenséggé teszik az igazi szervező egyéniségeket. Az egész ember e vonások csodás inkarnációja lévén, meg kell vizsgálnunk: mik tehát e ritka jellemvonások?

Szervezni egy társadalmat, avagy kisebb társadalmi csoportot annyi, mint a szervezés szempontjából heterogén tömegeket homogén közeggé változtatni, — annyi, mint a chaost bizonyos formába ömlési törekvéseiben támogatni, erős kézzel ez irányba terelni, közben az ellentétes erőket lekötöni; lappangó és a szervezés céljaira kedvező erőket életre hívni, a nem kedvezőeket, ha kell, kiméletelesen elnyomni; egységet teremteni a sokféleségben s nyitva tartani az utat a kitűzött célok irányában haladó tevékenységnek, — tehát: kiméletelesen rátapintani ellentétes, egyéni érdekekre, fájó sebeket ütni beteges ambíciókon, jogtalan törekvéseken s ugyanakkor életre hívni az egészséges érdekeket, felkelteni az alvó ambíciókat, — erővel birni az így megsértett érdekek és elnyomott ambíciók támasztotta szennyes harcok megvívására, a megdoháltatás martiromságának nagy lélekkel való elviselésére! hidegen kell eltűrnie a rágalom hydrája által felkavart és undorító szennyet, ettől undort nem kapni s a küzdelmet mindezek dacára az utolsó mozzanatig megvívni! Végül mindezt a szív mélyén eltemetve hordani és megtorlásra soha, percre sem gondolni!

Ez azonban a szervezés könnyebbik oldala csak. Nehezebb része hidegen és tárgyilagosan tudni bánni azzal a *hatalommal*, ami a közjó érdekében tétetik kezeibe s ami nélkül nincs szervezés; ami érvényt szerez a kimondott szónak, — de ami legtöbbször megejtí az, akinek kezébe eszköztől letétt! Élni tudni a hatalommal, de soha vissza nem élni vele; igaznak s igazságosnak lenni s higgadtan mérlegelni az indulat perceiben, soha elfogultnak nem lenni és soha hatalmat egyéni célokra nem használni: ime a dolog nehezebb, még az erőket is gyakran hatalmába kerítő tényezője — együtít azok a tényezők, amelyekben fejlődésnek indult, formálódott és kifejeződött Kuncz Elek hatalmas egyénisége, már akkorra, amikor mint a kolozsvári tankerület

főigazgatóját kezdtük megismerni. Itt már teljesen kész ember áll előttünk: minden esetre a sors kegyeként, mert az 1892-ig fej nélkül, önkénye szerint fejlődött, kusza, chaotikus helyzeteket teremtett, felekezeti és nemzetiségi érdekektől színes kolozsvári tankerületbe a rendet, egyöntetűséget, a céltudatos haladás lehetőségeit csakis egy ilyen tapasztalású, kiforrott egyéniségű, eszményien objektív alkotású ember vihet be.

Főigazgatóságának e 26 éve alatt példátlanul álló tudatosságot, minden ingadozást és habozást kizáró határozottságot látunk, — úgy, hogy ha azt a folyamatot akarnók kutatni, amely őt ide vezette, lehetetlen volna fel nem tenni azt, hogy életpályája kezdetén már tisztában volt minden nehézséggel, amelyeken át e pálya vezet s hogy e világos belátások szerint rendezkedett be már Losonczon s legnehezebb életiskolája idején és helyén: Aradon.

Előre kellett látnia, hogy a szervezőnek fölülte kell állania minden *érzelmin*, — hogy tehát a ridegség látszata reá nézve elkerülhetetlen; látnia kellett, hogy a szervezés — kis területen is, aminő egy középiskola — tömegeket tart állandó feszültségben, amelyeknek csak egyes részeivel harmonizálhat, — hogy tehát népszerűségről a szervező nem is álmodhatik, — hogy ténykedéseiben nem a tömegrészek helyeslésére, hanem csakis az igazságra és igazságosságra támaszkodhatik, — hogy tehát távol kell magát tartania mindentől, ami a tömegekkel köt össze, mert minden kapcsolata érdekkötélékeket teremt s legbiztosabb út-mód a szervezői erély lekötésére és megtörésére; — előre kellett látnia, hogy az az út, amelyre szervezői hivatása vezette, igen hamar kitér a tömegek által jól kitaposott országútakból, — s úttalan vidékeken, meredek, veszélyekkel tele kapaszkodókon át vezet azok felé a régiók felé, amelyeknek már igen gyér a lakosságuk, s a hol a lakókra az egyedüliség s vellejáró ridegség vár; mindezt előre kellett mérlegelnie s tudatosan lépnie ez útra, különben elképzelhetetlen lévén az a pálya, — az ő pályája, amely ment a legkisebb tévedéstől, ingadozástól s amely annyi ingoványon át mégis a legáltalánosabb elismertetéshez s a legőszintébb tisztelethez vezetett el

Ime, e meggondolásokban lelem magyarázatát annak, hogy miért nem volt soha senkinek lekötélezettje: mert hiszen jaj annak a szervezőnek, aki eltúrte, hogy a mindennapi élet apró, jelentéktelennek látszó érdekszálai észrevétlenül behálózák s ezzel tehetatlenné tegyék! Ebből érthető az a megközelíthetetlenlenség is, ami őt oly élesen jellemezte, s amely-

lyel minden apró szívesség elől ki tudott térni, hogy megőrizze páratlan objektivitását minden körülmények között, független cselekvőképességét mindenkivel — egyénekkkel és intézményekkel szemben . . . Így emelkedett abba a szédítő magasságba, ahol az *igazság* honol s ahonnan az *igazság* értelmében hatni már második természetévé vált . .

Igazság, igazságosság, a világot mozgóató szellemi erők, az Ember által legkevésbé megközelíthető eszmények e legnagyobbjai állanak az ő törekvéseinek központjában.

Az igazságosság alanyi feltétele a tárgyilagosság. Csak az az ember lehet igazságos, aki tárgyilagosságát meg tudja őrizni mindenkor és minden körülmények között, aki szakítani tud az emberi környezet megszokott, ezerféle apró, de széttörhetetlen bilincseivel, akit nem befolyásolnak esztetikai szempontok, avagy altruista érzelmek: a szép és jó oly karakteristikusan emberi alkotásai, amelyekbe tetszés szerint vihetjük bele egyéniségünket s amelyeket érdekköreinkbe vonhatunk s azok szerint formálhatunk . . Az igazság nem tűri meg ezeket az emberi, subjektív hatásokat. Lényege a legkisebb hatásra felbomlik s megszűnik az lenni: a mi. A szép és jó simulhatnak egyéniségünkhöz, az igaz merev és formálhatatlan. Ami szép, az jó is és viszont, de ami igaz, az nem mindig és okvetlenül szép vagy jó s a szép és jó nem feltétlenül *igaz* is; a szép, a jó hozzánk való vonatkozásukban szép és jó, nélkülünk el is veszti létalapjaikat, amelyek tehát *mibennünk* rejlének, de az igaz igaz nélkülünk is, — önmagában bírja lényegét. Ezért legtávolabb fekvő, legelérhetetlenebb eszménye az embernek, ahova mint legutolsó állomáshoz legutoljára jut el majd az Emberiség, ha egyáltalán eljuthat valaha létének szűk mesgyéi között!!

Ha pedig az *egyes*, mint Kuncz is, eljut ez állomásra, ezzel egyúttal ki is vált az emberi társaság főútvonaláról — valósággal martírrá lett —, valódi martírai csak az igazságnak lévén.

A szépnek, jónak meg vannak a maguk subjektív reakciói érzéseink világában: a szeretet, az önfeláldozás érzelmei, de megvan az *igazsáé* is: a *tisztelet*, ez a vegyes érzelm, amellyel az ember csak a többségnek adózik, amelyben eggyé olvadhat a barát és ellenség, s amelyben eggyé olvad a szeretet és félelem érzése s amelyet nemessé tesz az, hogy *belátáson* alapul s *önként* adózunk vele: ez az az érzés, amivel Kuncz Elek személyét körülvette mindenki, aki csak tudott róla, jeléül annak, hogy benne mindenki mindenkor

az igazságos, tárgyilagos embert — mondhatnám annak mintaképét — látta!

Tekintsen végig bárki Kuncz Elek életpályáján, vizsgálja meg objektíve azokat az érzéseket, amelyekkel iránta viseltetett s azt fogja találni, hogy e pálya valóban küzdelem volt az igazságért s az érzelmi, melyet mindenfelé kiváltott, barátban és ellenségben, ha volt ellensége: a *tisztelet* érzelme volt, a szeretet csak azon keveseknél, akik legközvetlenebb körét alkották. . . Avagy nem feltűnő-e, hogy soha sem láttuk őt elvegyülni az élet apró semmiségeibe, amelyek mindamellettt oly jelentőséggel teljesek mindnyájunkra, hogy kívül állott az élet szötte közös érdekhálózatokon, amelyek a társasérzelmek forrásai, de egyúttal az egyén bilincsei is; nem feltűnő-e, hogy baráti köre, ahol a pihenni, szórakozni, a hivatalos munka okozta kedélyi nyomottságot feloldozni el-eljárogatott, mindig *kívül* állott azok körén, akikkel szervezői nehéz teendőiben együvé tartozónak kellett magát éreznie, de akikkel a megoldandó érdekek szempontjából egybeolvadni nem volt szabad?! S vajjon nem éppen e tudatosan kevesek által megfigyelt jelenségek alakították-e ki azt a széles körben elterjedt felfogást, amely a hideg, sötét rideg hivatalnokot látta csak benne s nem vette észre a minden ténykedésében olt lappangó embert is, aki megért s lelke mélyén szeretni is tud?! szeretni főleg ott, ahol az emberi gyöngeség olyan mértéke felett kellett ítélkeznie, amely a pusztá igazság nyomására megsemmisülten roppant volna össze? akinek lelkében a korlátlan igazságra való törekvés az emberi érzések hatására a *méltányosság* enyhítő formáiba is bele tudott olvadni!!?

*

Tárgyilagossága erdélyi szereplésében ragyog különösen s két, valójában csak itt megismerhető kérdésben áll feltűnő méretekben szemeink elé: a *nemzetiség* és *felekezeti* kérdéseiben.

A nemzetiségekkel könnyen, surlódások nélkül tisztázza az ügyeket; megérti őket s megértik azok is őt. A kölcsönös bizalom csakhamar a nyugalmas kulturmunka gyümölcseit termi.

Nem így a felekezeti vonatkozású ügyek. Ezek a kérdések az igazán nehezen érinthetők, mert ezek azok a kérdések, amelyek *elválasztanak*, amelyekben a legnehezebb a megértés azon kizárólagosságánál fogva, amellyel a felekezet

magát más felekezetekkel szemben tekinti — s amelyen lehetetlen felülemelkedni, amellyel szemben nem lehet tárgyla-gosnak lenni —, mert úgy az egyik, mint a másik a *val-lástalanság* képtelen vádját idézi fel (holott a vallásosságnak a felekezethez semmi köze), míg ha ezt elkerülendő, mint felekezeti ember jelenik meg: a más felekezetek közt feltétlen bizalmatlanságot kelt, annyira el nem képzelhető e kérdésben az objektivitás — főleg itt, Erdélyben, az ő hat felekezete s ugyanannyi társadalma közepelte s azon tarka érdekhálózatok világánál, amely a százados fejlődés kaleidoskop-jában káprázatos sokféleségben lepi meg főleg az idegent —, aminek Kunczot tekintenünk kell, amikor Kolozsvárra jó főigazgatónak!

Valóban itt volt igazán megfigyelhető az ő emberi mértéket meghaladó tárgylagossága s a distinkciókban megnyilatkozó mélységes mély *tudása és belátása*. Vallásos ember volt: minden árnyalata nélkül a felekezetiségnek. Ama kevesek közé tartozott, akik be tudták látni és meg tudták érteni, hogy vallás és felekezet két különböző, lényegileg egymást éppen nem fedő fogalmak — illetve reálitások —, hogy tehát amíg a vallás és vallásosság mindenkinél a legszentebb magánügye és brutalitás nélkül meg nem illethető, addig *a felekezet az ő pozitív formulával a szétválasztó*, a felekezeti surlódásoknak és kiengesztelhetetlenségeknek — a homousion- és homoiusionnak talán soha meg nem szűnő vitája, mert hiszen amint egy bizalmas beszélgetésünkben mondotta, *a lényegben*, az Örökkévalóban való hitben *mindnyájan egyek vagyunk* s ha valami mégis vita tárgyát képezi, úgy az nem vonatkozhatik e lényegre, hanem igenis a felekezetek türelmetlen harcaira világi hatalomért, világi vagyonért, világi befolyásokért: a lényeg rovására s annak feláldozásával.

És ez a néha csakugyan megdöbbenően ridegnek látszó szenvtelen ember ebben a felekezetileg oly sokképen tagozott erdélyi társadalomban valóban felülemelkedve minden felekezeten, sziklaszilárdsággal állta helyét; pillanatig sem ingott meg, bár nem egyszer hatalmas viharhullámok ostromolták s pillanatig sem ébresztette senkiben azt a benyomást, mintha előtte a különféle érdekek közt más különbség is létezhetnék, mint a jogosság mértéke, amelyre ez érdekek hivatkoznak. Ugyanazzal az eréllyel és rideg igazságossággal rendezte az erdélyi róm. kath. Status gimn.-mainak ügyeit, amellyel az unitáriusokét, avagy a reformátusokét.

Pedig a kolozsvári tankerület e tekintetben páratlan,

talán csak Északamerikával vetethető össze. 25 intézetével az ország legnagyobb tankerülete s a legtarkább kombinációk helye: lévén benne 3 nemzetiségnek és az államnak, egyúttal 6 felkezetnek középiskolája még ezen belüli tagozódásokkal is tarkítva! Ime: 6 róm. kath. gimn.-a közül 5 az erd. róm. kath. Statusé, 1 püspöki (a szatm. püsp.); 5 református, 2 unitárius, 2 evangélikus, német nyelvű, 2 gkath. és 1 gkel., román nyelvű, 4 állami fg., 1 főreál s legújabbban 2 leánygimn. (1 kath., 1 áll.). Még hozzá: e tankerület előtte nem ismerte a főigazgatói intézményt, tehát kineveztetése érthető nyugtalanságot, igen magas feszültséget okozott: különbség nélkül mindenütt! Megkezdte munkáját. Érthető kíváncsisággal nézték mozdulatait s találtak bennük sokhelyt kihívást, bár modora, eljárásmodja a legkisebbet sem változott, ha felekezeti, autonóm intézetnek, vagy államinak lépte is át küszöbét, ezzel akarván demonstrálni azt, hogy a kulturcéllok szempontjaiból nézve nem lát különbséget a különböző fenhatóságok alá tartozó, de alapjában egyazon célt szolgáló intézetek közt. Ezt a felfogást azonban látnia, tapasztalnia kellett az érdekelt köröknek s amíg a látottak meg nem nyugtatták: addig résen állott, a bizalmatlanság, lapangó ellenséges érzület nem egy helyen ennek kifejezést is adva, bizván a tradíciókban és autonóm jogok védelmében. Kuncz az ilyen magasabb feszültségű légkörben is megtartotta szokott arkifejezését, amely a hideg, szenvtelen administratornak, a törvények őrének és ellenőrzőjének arcultata volt, olyan, mint aminő szokott lenni, ha állami intézetet vizsgált, legfeljebb talán egy árnyalattal hidegebb a megszokottnál, de nyugalmából kimozdíthatatlan s a rábizott érdekek megóvásában merev, mint a szikla.

Ha valahol e páratlan tulajdonok mellett sem kerülhette el a harcot, igyekezett azt semleges területen megvívni s minden más mozzanattól, ami komplikálhatta volna, iszálni. Kemény volt ilyenkor, de soha indulatoktól elvakult s ha az úgy befesződött, ez a befeszítés teljes volt, folytatása más téren lehetetlen volt: innen van, hogy a nagyobb feszültségek is gyorsan ernyednek s a békülékenység szel-leme kél nyomukban.

A magas feszültség, — amit pedig az elnöklete alatt tartott első érettségik idején a napi-sajtó is igyekezett még feszültebbé tenni tendenciosus érettségi beszámolóival, amelyekben 50—75%-os bukásokról volt szó! — hihetetlen gyorsan száll alá s csap át a Kuncz személye iránt általánosan érzett *tiszteletbe*! Jellemzően s klasszikus tömörséggel rajzolja

meg e folyamatot a küzdő felek egyike, a Ker. Magvető 1915. évi nov.-dec. számában, a Kuncz halála alkalmával kiadott necrologban :

„Az a viszony, melybe hivatali állása őt egyházunkhoz s ennek kebelében két középiskolánkhoz állította, kötelességünknek tesz legalább egy rövid és vázlatos visszapillantást.

E viszony eredete személyi ütközések nem éppen kellemes reminiscenciái közül indul. A történelmi tárgyilagosság követelményének tartozunk annak a kijelentésével, hogy az első érintkezés alkalmával *ő képviselte* a haladás és fejlődés nevében az *igazságot* s *csupán* taktikai tekintetben lehet kifogás fellépésének ridegsége ellen. Am az első szenvedélyek lecsillapodása után a hivatalos érintkezés minden alkalmával csupán jóindulatáról, a haladás és fejlődés felé való céltudatos és erélyes törekvéséről, szigorú tárgyilagosságáról volt időnk meggyőződni. S a kezdet ridegsége és idegenkedése az évek haladásával a kölcsönös megértés alapján a tisztelet és nagyrabecsülés érzelmeinek adott helyet“.

Életének főmunkája, amelyben egyénisége kialakult, és minden műanszában érvényesült, a kolozsvári tankerület megszervezése volt. Ő volt e tankerület első, igazi főigazgatója s így neki kellett a sokféle fentartó hatóság által fenntartott iskolák ügyeit az állam és egységes kultúra szempontjából rendeznie, a zavarokba rendet, a homályosba világosságot vinnie, az ellentétes érdekeket összeegyeztetnie, jogokat szabályoznia és tisztáznia; itt tűnik ki az ő páratlan igazságérzete, nagyszerű tárgyilagossága, mert anélkül, hogy a rábízott érdekekből csak egy vonalnyt is feláldozott volna, megoldja a legbonyolultabb kérdéseket, biztos kézzel bontja fel a gordiusi-csomókat s juttatja oly gyorsan befejezéshez az átszervezés feladatait, hogy 8—10 évi munkája után teljes a rend, a harmonia az egész tankerületben s megingathatatlan a beléje vetett bizalom minden azelőtt harcos árnyalatával, olyannyira, hogy az autonom intéztek egymásután fogadják el az állam segítségét s bocsátják be az állam által kinevezett tanerőket, addig oly féltékenyen őrzött falaik közé!

A régi, rozoga, hihetetlenül rossz és egészségtelen iskolaépületek helyén egymásután emelkednek a csodás szépségű iskolalapoták, modern berendezések, úgy, hogy nagyítás nélkül el lehet mondani, hogy ma minden tekintetben a kolozsvári tankerület az ország legrendezettebb tankerülete. Hogy mit jelent ez, azt csak az értheti meg igazán, aki látta a tankerület intézeteit 1890 előtt!

Ime, m. t. Kör, ilyennek láttam, ilyennek tanultam megismerni Kuncz Elek főigazgatót, de úgy érzem, mindnyájan ugyanazzal a hálás elismeréssel vagyunk iránta, amely az én lelkemet eltölti, annál a sok jóindulatnál és melegségnél fogva, amelyel egyénileg mindannyian tapasztaltunk az ő részéről s amely a vezetésemre bízott intézet fejlődésében is hosszú időn át maradandó nyomokat hagyott és hagy maga után. Emlékét mindenfelé őrizni fogják maradandó alkotásai, mindenek felett azért, mert ez alkotások nem személyi tulajdonokon alapszanak, amelynek eltűnével eltűnnek a velük kapcsolatos s rajtok nyugvó alkotások is, hanem soha el nem évülő igazságokon, a nemzeti kultúra fejlesztésén s megalapozásán, a rend, egyöntetűség s harmonikus munka és együttérzés sziklaszilárd alapjain, amelyek az ő nagy egyéniségéből sugárzottak szét s hatolták át mindnyájunk lelkét: lettünk légyen magyar, román vagy szász nemzetiségűek, reformátusok, katolikusok vagy görög katolikusok, unitáriusok vagy evangélikusok! Ezt a csodás nyugalmat, — amely a Tankerületet 15 év óta áthatja s amely az intenzív, belső munka igazi biztosítója, — amely a tankerület összes intézeteit egységes nivóra emelte, — amely száműzte belőle a hazugságot és vétkes tévlenséget, — amely megmozdította az emberekben meglevő, de sokszor szunyadó munkaerőt és alkotóképességet, — mindezt az ő csendes nyugalmat, zajtalanul cselekvő energiát, hosszú időre való belátást árasztó egyénisége hozza létre, valósággal úgy, hogy a környezet észre sem veszi azt az átalakulást, amelyen átment s amely egészen újjá teremtette, — az ő véghetetlen és puritán egyszerűsége, amelylyel kitért minden elismerés elől s amelylyel úgy tudta feltüntetni cselekedeteit, mint a dolgok legtermészetesebb következményeit, amelyekért elismerés nem járhat, amelyek a kötelesség kikerülhetetlen folyományai. Ép ezért, m. t. Kör, ne azzal a subjektív mértékkel mérjük, amely bennünk csak lappangva fejlődhetett, mert soha annak vele szemben kifejezést nem adhattunk, — hanem mérjük azzal az abszolút mértékkel, amelyet alkotásaiból, jellemének maradandó hatásaiból vonhatunk el, s amely mérték bizonyára a mindennapin messze felül emelkedő szervező geniet fogja az utókor elé rajzolni, követendő példaként mindenkinek, akit a sors hasonló helyzetbe küld!

Mérjük őt azzal a magas erkölcsi felfogás mértékével, amelylyel ő maga elibe helyezte az *igazságot* a szépnek és jónak, az *igazi önérzetet* a megalázkodásnak, ami önmagunk tudatos letiprásával képmutatáshoz vezet s a legna-

gyobb társadalmi bűnök forrása lesz, — ne feledjük, hogy soha sem gyakorolta a kegyelmet — ami megaláz —, de mindig mély belátással és megértéssel mérlegelte az elébe kerülő hibákat s ezzel felemelt és hasonló belátás útjaira vezetett, — hogy tiszteletben tudta tartani mások meggyőződéseit akkor is, ha azok az övéivel ellentétesek voltak: amivel az őszinteség és egyenesség útjaira kényszerítette egész környezetét, — hogy páratlan tárgyilagosságával az a magasabb forum volt, amelyben kiegyenlítődték a kisszerű, de az emberek szemében nagy fontossággal bíró ellentétek: aminők a nemzetiség és felekezet okozta ellentétek s hogy *az ő környezete valóban az egymást megértés, az igazi békés együtt munkálkodás környezete volt!* Ezeknek az erényeknek volt ő hirdetője 48 évre terjedő pályáján, nem szavakkal, hanem tetteivel, soha ellentétbe nem jöve velük s mindig vaskövetkezetességgel tartva ki mellettök: s ezeknek, a nekünk, közéletünk fejlődésében olyannyira szükséges erényeknek fejlesztésére törekedjünk akkor, ha emlékéit bármily formában megörökíteni akarnók!

A JÓ TANÁR.

Dr. GÁL KELEMEN-TŐL.

Most egy éve elnökünk kezdesére egy bizalmas kis körben arról beszélgettünk, hogyan kellene megünnepelnünk a mi nagyrabecsült főigazgatónk születésének 70., főigazgatóságának negyedszázados fordulóját. Midőn egy séta alkalmával erre a tervünkre célozgattam, azzal hárította el magától az ünnepeltetést: hová gondoltok? Ebben az országokat letipró háborúban? Most akartok ti ünnepelni? Nem ünnepelni kell most, hanem dolgozni, hogy előkészítsük egy nagyobb, hatalmasabb, boldogabb és gazdagabb Magyarország jövődjét.

Meghajoltunk akarata előtt. Amit az élőnek nem adhattunk át, a mi tiszteletünk és nagyrabecsülésünk kifejezését, átadjuk most — a halott emlékének. Hiszen olyan igazi magyar tanári sors az ő sorsa. Majdnem félszázados pályája szerényen, majdnem észrevétlenül indul. Aztán folyton és egyenletesen emelkedik, nem mások protekciójával, hanem értékes egyénisége erejével, amely minden órállomáson a legteljesebb mértékben felel meg a beléje helyezett bizalomnak és várakozásnak. Amint pályája emelkedik, úgy nő és szélesbül hatásköre, súlyosbodik felelőssége; de egyben tisztul és átfogóbb lesz tekintete s mindig céltudatosabb az a kulturális munka, melynek vezetésére és irányítására, mélyítésére és ellenőrzésére kiszemelték. Amely iskolának élére kerül, ott nemcsak külső rendet és pontosságot teremt erélyével, hanem lelket önt a mindennapi munkába, midőn tudatossá teszi annak tervszerűségét s kitűzi a pedagógia verbum regensét, a közoktatás nemzeti és erkölcsi kategorikus imperativusát. És amikor élére kerül a kolozsvári tanterületnek, tisztában van nemcsak a gondozására bízott közügy nemzeti és kulturális jelentőségével, hanem a tankerület sajátos viszonyaival is.

Mindenképen nehéz és kényes a helyzet, amely Kunczban éppen a maga emberére talált. A felekezetek és nemzetiségek kerülete ez. A felekezetek hosszú és fényes múltú iskolázásra tekinthetnek vissza. Értékes és kipróbált tradíciók emlőin táplálkoznak. De a múlt dicsőségében sütkérezve alig veszik észre, hogy nem egyedül állanak a közoktatásügy porondján, mert a történelmi fejlődés során egy nagy, erős és hatalmas versenytárs áll melléjük, sőt nem-sokára eléjük: maga a fiatal magyar állam haladni, előretörni, fejlődni akaró elhatározással és hasonlíthatatlanul erősebb anyagi és erkölcsi eszközeivel. Mikor magukra eszmélnék s észreveszik az erősebb versenytársat, megdöbbenve már azt is meg kell állapítaniok: ime a versenyben már majdnem lemaradtunk.

És a nemzetiségek? Szintén hosszú múlt áll hátuk mögött. A szász iskolák a fejlettség magas fokán túlságosan kifejezett önérzettel. Az oláhok elmaradottabbak. Ez is, amaz is megy a maga útján, szolgálja fanatikusan egyháza s benne nemzetisége érdekeit. De közös célról, egységes magyar nemzeti gondolatról, magyar kultúráról nem tudnak, nem akarnak semmit tudni, sőt tervszerűen elzárkoznak minden állami hatás befogadása elől.

Ilyen körülmények között egységes magyar nemzeti kultúrát teremteni úgy e ha nem is lehetetlen, de nagyon nehéz feladat. Erre a nagy és nehéz feladatra hívta el őt a közoktatási kormány. És ő e feladatnak emberül megfelelt.

De nem az én feladatom, hogy ez irányú működését fejtegessem. Csak arra akartam rámutatni, hogy egy hosszú negyedszázad céltudatos, ha kell, erélyes, ha kell, engedékeny és mindig tapintatos munkájával, amely fáradságot és lankadást sohasem ismert, e chaotikus zűrzavar állapotába rendet vitt be, megeremtette az érintkezés, egymást megértés lehetőségét, a közös cél felé való haladás feltételeit, egyengette az odavivő utakat s olyan talajt készített elő, amelyen a jövő a siker és eredmény kecsegtető kilátásával kezdhet munkához.

Ha ezt a nemzetépítő csendes munkát oly országban végeznék, amelyben nagyobb az értéke a kultúrának, amelyben a közoktatás zászlóvivői méltó megbecsülésben részesülnek, akkor hullott volna rá a hivatalos és a társadalmi elismerés és kitüntetés már életében. Nálunk? A helybeli közvéleményen kívül alighogy tudomást vettek haláláról. A napilapok egynehány apróbetűs sort szenteltek kegyesen emlékének. A szaklapok sem méltatták érdeme szerint. Ezért

mondám, hogy olyan igazi magyar tanári sors az ő sorsa. S ezért lelki szükség nekünk vele foglalkozni: összegyűlni kegyelettel emléke körül s hallani róla, akitől életében annyi nemes ösztönzést és indítást nyertünk.

Az ő szellemi képét akarván megrajzolni, végig futok emlékezetben negyedszázados főigazgatói pályáján, mellyel jó sorsom kezdő tanár korom óta együtt haladni engedett s visszaidézem azokat a gondolatokat, melyeket írásaiban hirtetett, azokat a tanácsokat, melyeket tanári és igazgatói konferenciáin lelkünkre kötött. S minél tovább gondolkodom mondanivalóim fölött, annál tisztábban áll előttem, hogy az ő emlékezetét ünnepelvén, tulajdonképen *a jó tanár ideálját* kell megrajzolnom úgy, amint írásai, tanításai alapján lelkemben rajzolódik. Pedagógiai olvasmányaim között nem akadtam egyre sem, amely a jó tanár eszményéhez fűződő követelményeket olyan teljesen és rendszeresen felsorolná és elvi alapon kifejtené, mint az ő gimnáziumi pedagógiája.¹ És emlékezzünk csak vissza konferenciáira, szükségképen rájövünk, hogy összes mondani valóinak tengelye, centrális gondolata a jó tanár fogalma körül csoportosítható. A jó iskolának, a sikeres nevelő-oktatásnak nagyon sok tényezője, számos feltétele van. Ám kétségtelen, hogy ezek között *conditio sine qua non* a jó tanár. E nélkül belsőleg, lelkileg építő, lelkeket átnemesítő munka nem folyhat az iskolában. S ha ez meg van, akkor egyébként sok szükséges feltétele a mi munkánk sikerének ideig-óráig nélkülözhető. Tisztán áll előttem, hogy Kuncz, aki annyit tett nevelésügyünk külső feltételeinek (épületek, szertárak, gyűjtemények, könyvtárak, fizetési viszonyok rendezése stb.) javítása érdekében, mint széles e hazában egyetlen más főigazgató sem, a mindenhátó panaceát a jó tanárban látta s innen, hogy alatta a tanári karok nagy gyorsasággal újultak meg, cserélődtek ki, népesedtek meg s elhanyagolt tárgyak és szakok nyertek képviselőket.

De lássuk hát, milyennek kívánja látni a jó tanárt?

Legelső feltétel, hogy szaktárgyai felett feltétlen biztossággal uralkodjék. Csak az meríthet mindig friss, üdítő italt, aki a forrás mélyéről merít. Ismerje a szomszédos, rokon tudományokat. Legyen általános műveltsége, amit főleg a vallás, lélektan, logika, filozófia és történelem nyújt. Értse a klasszikus nyelveket. Ismerje a nevelés és oktatás alapelveit. Pontosan és alaposan legyen tájékozódva a közép-

¹ Kuncz Elek, Gymnáziumi paedagógia. Nagyszeben, 1874.

iskola történelmi fejlődésében. Mert ez óvja meg a fiatal tanárt új módszerekkel való szeleburdi kísérletezésektől s attól a képzelődéstől, hogy minden kezdő tanárnak okvetlenül egészen új és egyéni módszerrel kell kezdenie. És ismerje hazája közoktatási törvényeit. Ha ez ismereteket megszerezte, akkor — mielőtt tanításhoz fogna — menjen minden tanár „elengedhetetlenül“ gyakorló iskolába.

De hát mindezek némi tehetség és erő kifejtés mellett megszerezhetők. Ezek a hivatás tudományos követelményei, bár ezekben elvi alapon tovább megy, mint a fenálló szabályok és útmutatások. De mik ezek a személyi qualificatiohoz képest, amelyek mellett az iskolafenntartók rendszerint figyelem nélkül mennek el, melyekre ügyet sem vetnek. Pedig ezek megszerzésére oly kitaró akaratra, oly komoly munkára van szükségünk, hogy a tanár hivatása — így fogva fel — az összes élethívadások között a legnehezebb lesz.¹

E tanári tulajdonságok summája az, hogy legyen tanítványainak *mintaképe a kötelességteljesítésben*. A példa többet ér minden tanításnál. Sohase felejtse a tanár, hogy tanítványai szemei mindig rajta csüngnek, soha egy pillanatra sincs őrizetlenül, egy gyengéje sem kerüli ki figyelmüket. Fellépése és beszédje legyen olyan, amilyent tanítványaival akar elsajátíttatni: legyen önérzetes és méltóságos, de pedánság nélküli. Legyen mintakép *szorgalom és lelkiismeretesség* tekintetében, ami magában foglalja az *őszinteséget* is. Ez azt jelenti, hogy ha valamely kérdésre nem tud hamarjában szabatosan felelni, vallja be s hagyja a feleletet a következő órára. Legyen *igazságos* ítéleteiben, ami nagyfokú önuralmat kíván, mert *ítéletének mindig helyesnek kell lennie*.

Legyen *bizalommal* növendékei iránt és ne gyanakvó, mert a „kölcsonös bizalom a legtermészetesebb viszony, mely tanárt és növendéket összefűz“. Leglényegesebb s minden egyebet magában foglaló tulajdonsága a tanárnak a *szeretet*, mert „jutalmazzon vagy büntessen, dicsérjen vagy gyalázzon, neveljen vagy oktasson, ha szeretetet akar aratni növendéke lelkében, a szeretet magvát kell abba elhintenie“. A szeretet legyen tehát a nevelő vezér csillaga, „mert csak a szeretet képes egyesíteni a növendéket nevelőjével“. A nevelés munkájának legfőbb elve tehát: „*szeresd a növendéket és költösd fel benne szeretetet*“.² És minthogy a szeretet

¹ W. Schrader, Erziehungs- und Unterrichtslehre für Gymnasien u. Realschulen. 2. átnézett kiadás, Berlin, 1873.

² Gymn. Paed. 19. 1.

a nevelés munkájában nélkülözhetetlen, ebből következik, hogy „csak az lépjen tanári pályára, aki képes is szeretettel viseltetni a növendékek iránt”.¹

De ezzel még mind nincs kimerítve a jó tanár eszményéhez fűződő tulajdonságok bősége. A tanár legyen egészséges testben és lélekben. Ne vonuljon el a magánélet sorompói közé, hanem vegyen részt a közéletben, melynek lüktető érverését figyelő lélekkel kell megértenie, hazafias érzéssel munkálni a köz előhaladásán s minthogy nevelő munkáját a jövőért, a jövőbe vetett szemmel végzi, politikai magatartásában legyen haladó. És végül, ha csak teheti, alapítson családot, mert „valódi nevelő csak az lehet, aki saját gyermekeinél tanulta ismerni az emberi természetet és innen merítette a nevelésnél annyira nélkülözhetetlen türelmet és szeretetet”.²

Ime így rajzolja meg a jó tanár ideálját! Azt mondhatnók e követelményeknek majdnem mindegyikére, hogy maguktól értetődnek. S mégis ha magunkba tekintünk és legalább saját magunkkal szemben őszinték akarunk lenni, csüggetegen és megszegyenülve kell bevallanunk, hogy mennyire hiájával vagyunk mi ez erkölcsi tulajdonságoknak, amelyek közül pedig egynek sem volna szabad hiányoznia belőlünk.

Pedig ezeken kívül mennyi apró követelménye van még a tanárral szemben! Készüljön el minden órára kifogástalanul. A szabályokat, a meghatározásokat állítsa össze írásban magának, mert a tanulónak csak szabatos, mintaszerű formában adhatók át.³ Előadását jól választott példák elevenítsék és szemléltessék.⁴ Készüljön el otthon az ismétlésre, tüzze ki céltudatosan ennek új szempontjait, különben unalmas, egyhangú lesz és figyelmellenség terjed el az osztályban.⁵ Csak aki az iskolák életébe rendszeresen belepilanthatott, tudja, hogy mennyit vétünk e kívánalmak ellen s tudja, mily rendszertelen és módszerellenes munka foly az ismétlések címe alatt.

A tanár ismerje meg tanulóit szellemi tehetségeik és azok fejlettségi fokai szerint. Kuncz nem ismeri a kísérleti pedagógiának amaz értékes eredményeit, amelyeket éppen az egyéni képesség megállapításánál produkált, de helyes

¹ Id. m. 119—120. l.

² Id. m. 122. l.

³ Id. m. 35. l.

⁴ Id. m. 37. l.

⁵ Id. m. 27. l.

ítélete és pedagógiai tapintata ösztönszerűen vezeti rá a helyes útra. Érti a kérdésben rejlő ellenmondást. Az egyéni tehetségek különbözőségével szemben ott áll a közös nevelés, közösen elérendő cél, tehát ugyanazon követelmények. Itt e nehézségnél arra int, hogy a tanár a tanulót türelemmel és méltánylással ítélje meg, sőt különböző eszközöket is használjon, mert ha valahol, „ebben nyilvánul a tanár tapintata és tapasztalata s itt bizonyára helyén van a nevelés és oktatás egyéniesítése“. *„Mert nem a tantárgyak természete, hanem a növendék szellemi alkotása határozza meg a nevelési eljárást“*.¹ S így a cél és módszer egysége nemcsak hogy nem mond ellen a tanuló egyéniségéhez alkalmazkodó bánásmódnak, hanem meg is követeli azt. A tanár vegye tekintetbe és mozdítsa elő a hajlamot, a tehetséget, de a nevelés elveit itt se mellőzze, mert minél erősebb és fejlettebb egy irányban a hajlam, annál nagyobb az elfajulás veszedelem.

Ime az egyéni nevelés kérdésében adott tanácsai olyan helyesek, annyira kifogástalanok, hogy ezeken a kísérleti pedagógia modern eredményei sem változtathatnak.

De még mindig van kíváncsi a tanárral szemben. A rend mindig a tanártól függ, s ahol hiányzik, ott első sorban a tanárt teszi felelőssé.² Az engedelmisség s a fegyelem megteremtése és fenntartása a tanár „nagy mértékű önuralmát és kitartó figyelmét kívánja; ahol nincs meg, ott nem a tanuló, hanem a tanár a hibás, aki vagy nem tudja, hogyan kell parancsolni, vagy nem tud parancsainak nyomatékot szerezni.“³ A fegyelem „majdnem egészen“ a tanár magatartásától függ s ezért a tanár „nagy részben“ növendékei szorgalmáért is felelős.⁴

Ki nem érzi közülünk e kötelességeink súlyát és igazságát? Ki nem érzi, hogy ha az osztály rendetlen, fegyelmezetlen magatartást mutat és figyelmetlen, ott csakugyan a tanárban kell keresni a hibát?

Azt mondhatná azonban valaki, hogy Kuncznak ezek a tanácsai nem eredetiek, a jó tanár képeinek ez a rajza csak másolás. Ez igaz. Nem vétünk emléke ellen, ha megállapítjuk, hogy könyvének beosztásában, felépítésében és gondolataiban hiven követi forrását, *Schradert*.⁵ Ő maga is kijelenti, hogy tartózkodik egyéni véleménye kifejtésétől s

¹ Id. m. 100. l.

² Id. m. 43. l.

³ Id. m. 44. l.

⁴ Id. m. 56. l.

⁵ Id. m.

egyéni felfogása csak ott nyilvánul, ahol különböző vélemények között kell választania. Még azt is megbírja az ő érdekes működése, ha rámutatunk, hogy nehézkesen döcögő formátlan stílusban mondja el mondanivalóit és sok életre nem való műszozt gyárt, melyek a mai olvasót mosolygásra készítetik. Az ő pedagógiai érzéke abban nyilvánul, hogy mindjárt kezdő tanár korában, amikor még saját tárgyai is elég gondot adhattak, szaktárgyainak szűkebb területe nem elégíti ki szellemét, hanem ráviszi lelke a nevelés általános kérdésének tanulmányozására. Másodszor meg abban, hogy a nagy német pedagógiai irodalomból oly könyvet választ ki, amely színvonalon áll, nem hírdet nagy iskolai reformokat, melyektől hangos a levegő, nem alkot filozófiai alapokra felépített pedagógiai rendszert, hanem céltudatosan és bölcs mérséklettel a gyakorlat érdekeit, a megvalósítás lehetőségeit tartja szem előtt, a tapasztalati lélektan útmutatásai szerint. Ennek a könyvnek gondolatait átülteti irodalmunkba, amely ilyen könyvnek teljesen híjával volt.

A gyakorlati érdek, a nevelés gyakorlati munkája és célja fekszik a szíven. Az elmélettel nem sokat törődik. S e tekintetben Kuncz egyénisége mintha teljesen forrása, Schrader lelkére volna szabva. Nem emlékszünk-e konferenciáira, mikor valamely pedagógiai nézete egyikünk-másikunk ellenzését hívta ki s mi fejtegetni szeretttük volna tételünket, ő azzal ment tovább, hogy azt pedig vitassák meg az urak majd egymás között.

Ebből a gyakorlati érdekből fakadnak tanácsai is, amelyekből nemcsak a kezdő tanár, hanem az idősebb és tapasztaltabb is sokat okulhat s amelyeket mindig és állandóan szem előtt kellene tartanunk.

Ennek a könyvnek bőséges gondolatkincsből merít egész főigazgatói pályáján s én a magam részéről konferenciáin előadott nézetei közül egyetlen-egyre sem emlékszem olyanra, amelyet könyve ne tartalmazzna. Ő igazán magát adta a hosszú évek során át változatlanul. Megalkotta képzeletében és elméjében a jó tanár képét s emellett megmaradott, ettől nem tágitott, úgy hogy elmélete és gyakorlata a legteljesebb mértékben összeesnek, harmonizálnak.

Az elméletnek és gyakorlatnak e tiszta harmoniájából magyarázható meg az a rendkívüli tisztelet és nagyrabecsülés, ami őt mindnyájunk részéről körülvette s ami az egy-más után tűnő évek során mindig csak fokozódott. Nem a nagy tudománya volt ennek az oka, hiszen ő a szónak mai értelmében nem volt tudós. Ismeretei nem mélyrehatók,

hanem széles területekre terjednek ki. Kérdéseiből, érdeklődése irányából soha senki sem tudta volna kitalálni, hogy mik az ő szaktárgyai. Egyenlő szeretettel és egyenlő érdeklődéssel fordult a középiskola minden tantárgya felé. Elkezdve a valláson és végezve a tornán és szépíráson s még a rendkívüli tárgyakat (gyorsírás, angol stb.) is belefoglalva, minden tiszteletre és elismerésre méltó jártassággal és otthonossággal mozgott és kérdezett s adott megszívlelni való módszeres útmutatásokat. De nem ez hívta ki a mi tiszteletünket és nagyrabecsülésünket.

Hanem az a gyönyörű összhang, amelybe élete elveivel olvadt. Az a harmonikus egyénisége, melynek minden ténykedése egy magasan kitűzött cél szolgálatában állott. Ő nemcsak hirdette, hogy a tanár példája löbbit tesz minden tanításnál; ő példát adott nekünk, hogy amiként ő cselekedett, mi is aképpen cselekedjünk. Ő nemcsak hirdette, hogy a tanár legyen mintakép a kötelességteljesítésben. Az ő egész életele — és halála is csaknem mátyriumma a kötelességteljesítés sohasem alkuvó felfogásának. Ő nemcsak kívánta, hogy a tanár legyen lelkiismeretes, hanem egész élete ragyogó példája a lelkiismeretességnek, a kötelességteljesítésnek és pontosságának. Hányszor megtörtént, hogy a vizsgáló főigazgató az igazgatóval reggel 8-kor korábban benn volt az osztályban, mint a tanár. És hányszor kellett kedvetlenül várakoznia, mikor a konferenciára kitűzött időben egyik vagy másik tanár, vagy pláne az elnök nem jelent meg pontosan. Ő nemcsak hirdette, hogy a tanár legyen igazságos, uralkodjék magán, őrizze meg a művelt társaság hangját; hanem életelve volt az igazságosság nem abban a formai értelmében, amely mindenkinek ugyanazt nyújtja, hanem az, melyet a méltányos belátás és szeretet vezérel s mindenkinek a magáét juttatja. Az, amely a gyöngébbnek kel védelmére. A tanulók hibáit és gyöngeségeit szeretettel és atyailag bírálván és dorgálván, a baj okát inkább a tanárban keresi; de viszont meghallgatván a tanárok panaszait, ezeket méltányos megítéléssel magáévá teszi s a főhalóságok jóakarátát sokszor valósággal kierőszakolja.

Ha Kunczot az alá a mérték alá állítjuk, amelyet ő a jó tanár részére felállított, meglepetve vesszük észre, hogy ő mennyire megfelelt ama mérték követelményeinek. Csupán egy fontos dolog hiányzott nála, amit a tanártól megkövetelt, de mintha maga is érezte volna hiányát, sokkal mérsékeltebb módon. S ez a szemből kisugárzó szuggeráló erő, az élő beszéd lüktető hulláma, magával ragadó sorsa. A tanár

előadása legyen formás, szabatos mondatokba öntve, emelje ki már a hang hordozásával is a főbb dolgokat és sohase feledje, hogy minő hatalom és erő van a szemeiben, melyekkel át kell fognia az egész osztályt s állandóan bűvös hatása alatt tartania. Ő az, aki a fegyelmezés eszközei között elsőnek említi a *büntető tekintetet*.

És ő mondanivalóit elnyújtott töredékekben, mellékmondatok hosszú sleppjeivel teletűzdelt mondatokban adja elő és lassú, monoton, értetlen s ritmus nélkül folyó hangon. Valóban nem volt éppen elsőrangú élvezet egy-egy pedagógiai előadását végighallgatni. Talán tárgyilagosságra való törekvése okozhatta, hogy különben mindig tartalmas előadásából nem tudta, vagy nem akarta kiemelni és lelkünkbe szuggerálni a lényegét. Talán hanghordozásának merevsége és ritmustalansága. És elfeledkezve arról a tanácsról, amit a szem használatáról ad, előadásközben szemét behunyja vagy eltakarja. Talán azért, hogy nem külső eszközökkel, hanem gondolatai súlyával és tartalmával akar hatni.

Éppen ezért *nagyobb hatása volt a tanárra, mint a tanulóra* s megállapíthatjuk, hogy *jobb tanárnevelő* volt, mint *tanulónevelő*. Széles körre terjedő ismeretei s kiváló erkölcsi tulajdonságai oly jelességek, melyeket a gyermek kevésbé respektál, mint a tanár; az egyéniségből sugárzó szuggeráló erő viszont nagyobb hatással van a gyerekekre, mint a tanárra. Szétfolyó, monoton hangon előadott kérdései, bármilyen okosak is, a gyermeknek nem imponálnak, figyelmét nem kapják meg, mert a hanghordozás ütemes lüktetése nem emeli ki a kérdés lényegét. Nincs meg bennök az a sugalló erő, amely viszi, magával ragadja az egész osztályt, mint egyetlen lelket. Nincs meg nála a szemnek az a bűvös nézése, a fellépésnek az a mozgékony-sága és könnyedsége, a kifejező és utánzó gesztusoknak az a magával ragadó hatása, amely megfogva, hatalma alatt tartja az osztályt s olyan feleletet csikar ki belőle, amilyent éppen akar. Szóval hiányzanak belőle a természet ama ingyen adományai, amelyeknek segítségével a gyermeki lélekkel tetszés szerint bántathat és játszhat a nevelő. Ellenben meg van áldva olyan jelességekkel, amelyeknek hatása a felnőttre, a tanárra csalahatatlan, amelyek hatása alól nem szabadulhat; olyan erkölcsi diszpozíciókkal, melyek nélkül — amint ő maga mondja — „dugába dől a tanítás minden munkája”. És ebben van az ő hatásának titka; ez az oka annak a széleskörű tiszteletnek és nagyrabecsülésnek, amelyben tanári körökben részesült;

az ő emberi és tanári személyisége, amely egy csomó tiszteletet keltő jeles tulajdonság szerencsés vegyüléséből állott.

Nevét és emlékét nemcsak azok az impozáns iskolapaloták fogják hirdetni, amelyek kerületében egymás után emelkedtek az ő sürgetésére és közreműködése mellett. Életével és példájával, az elméletnek és gyakorlatnak benne megtestesülő harmoniájával kitörülhetetlenül írta be egyéniségét és nevét szíveinkbe is, akiknek nemcsak hivatalfőnökünk és tanítómesterünk, hanem őszinte igaz barátunk, jóakarónk és támogatónk volt.

Áldott, ezerszer áldott az ő emléke.

